Organ for SOR

Rapport

Nr. 4 1992 38. årg.

Frivillighetssentralene og psykisk utviklingshemmede:
LITEN AKTIVITET

REFORMEN og de gode hjelperne i Stange

Betydelig seksuell utnytting

SAMORDNINGSRÅDET - Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for mennesker med psykisk utviklingshemming

ISSN 0802-2224

Rapport

Utgiver: SAMORDNINGSRÅDET – Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for mennesker med psykisk utviklingshemming.

Leder: Orvar Thorsrud, Lyngvn. 8, 2312 Ottestad, tlf. 065/76 675

Sekretær: Tormod Mjaaseth, Hamreheia 17, 4631 Kristiansand S., tlf. 042/94 170, fax 042/94 173

Redaktør: ÅSE STAUDE

Bladet kommer ut med 6 nummer i året.
Abonnementspris kr. 100,– pr. år.

ABONNEMENT/ADRESSE-FORANDRINGER:
Henvendelse i Sekretariatet
Bankgiro: 1813.10.53580
Postgiro: 5 09 47 35

ANNONSER:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 Ål
Tlf.: 067 - 81 694
Bankgiro: 2320.07.17384

MANUSKRIPTER:
Sendes Sekretariatet

SOR's Forskningsfond:
Gunnar Brekke
Haukelandsbakken 2
5009 Bergen
Tlf. 05 - 20 02 30

I DETTE NUMMER:

Redaktøren setter punktum 109

Frivillighetssentralene og p.u.:
Liten aktivitet 110

REFORMEN og de gode hjelperne i Stange 113

Betydelig seksuell utnytting 116

Nytt fra SOR 119

Jens Skår:
"Seksualitet er lært atferd" 120

Språket er sjelens speil 122

Rettssikkerhetsproblemer i boligene 124

Program for årskonferansen 126

Personalets rettssikerhet 128

NFPU-betraktninger om Reformen:
"UNDERVEIS" – men nok av skjær i sjøen 130

Nye bøker 132

Redaktøren setter punktum

For å sikre et fremtidig driftsgrunnlag har SOR valgt "en driftsomlegging". Et styrket sekretariat skal ivareta SORs oppgaver, samtidig som økonomiske bindinger med regnskapsfører og ansatt redaktør ikke lenger anses nødvendig.

Det har vært interessant å følge en utvikling. 15 år som SORs "forlengede arm" har gitt innsikt i nye problemområder og rom for atskillige refleksjoner. Sosialpolitikk og sykehusvesen har kjempet parallelt. Velformulerte ideologier har kokt ned til mer og mindre tafatte kompromissløsninger. Men tross alt: en utvikling.

I 1977 var institusjonsomsorgen "human", folk med psykisk utviklingshemming var i ferd med å bli synlige, problemene kom på bordet og politikerne snakket veltalende om nødvendige krafttak. Selv var jeg på nikk med det blide budet med Down syndrom i Rådhuset, jeg kjente Gro-saken og hadde danset jenka med ivrige løver på dagtilbud (som utsendt lokalavisjournalist). Men å møte de aller svakeste var et sjokk: De som ulte i korridorene, de som slo seg til blods, var en fare for omgivelsene og lå i remmer. Eller multihandikappede som lå til sengs i svale rom midt på formiddagen med en mild pleier som puslet om dem i det dryppstille rommet. Glemte barn? Neida, foreldrene kom regelmessig, hadde dem hjemme og ga dem stimulanser. Dessuten hadde institusjonen fått fargefjernsyn. Det betyr mye, sa pleieren.

Det har vært mange å spørre heldigvis. Mange vet mye om en stor og mangfoldig gruppe. Mange har vist stor villighet til å dele kunnskap og erfaring med "Rapports " lesere. Stor takk til dyktige fagpersoner på alle nivåer i og utenfor HVPU!

Om "Rapports" fortsatte eksistens er liv laga, gjenstår å se. 60 abonnenter ble borte i Reformåret som følge av nedbygging/avvikling av institusjonene. Ikke mange, vil noen hevde.

Mange nok, mener SORs styre.

åst-

Frivillighetssentralene og psykisk utviklingshemmede:

LITEN AKTIVITET

Det har vært mye politisk veltalenhet og store forventninger knyttet til Frivillighetssentralene. Sentralene er Regjeringens nye modell, som utfordrer såvel frivillige organisasjoner som enkeltpersoner til det lille ekstra "fra hjerte til hjerte", som verken kan eller bør bli inkludert i det kommunale omsorgsapparatet.

Men altså: svært få har tiltak for/med mennesker med psykisk utviklingshemming, ifølge undersøkelser i Sosialdepartementet og Institutt for samfunnsforskning. "Folk vet for lite og føler seg usikre overfor denne gruppen", sier ledere i frivillighetssentralene til "Rapport".

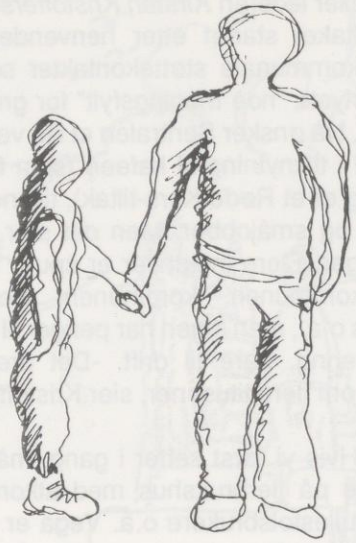
Sentraler som har "fått til noe" for denne gruppen, satser dels på frivillige organisasjoner, dels på enkeltpersoner. Sentralene har først og fremst tiltak *for* dem; bare i liten grad blir mennesker med psykisk utviklingshemming brukt til oppgaver i lokalsamfunnet. Men dette blir ansett som et langsiktig mål.

Gloppen satser på enkeltpersoner

Hvem kan følge "Per" til Roseklubben? Hvem kan prate litt med "Anne" iblant og roe henne ned i et hjem? Hvem kan trille 11-åringen "Ole", gi ham nye opplevelser og avlaste familien?

– Vi følte det riktig å gå på enkeltpersoner. Som er tålmodige, som tåler litt mas, har initiativ og ikke lar seg ete opp, sier *Elidotte Eikenes Hansen* i Frivillighetssentralen i Gloppen. Hun forteller om en ensom enke på 75 som nå har funnet en venn i "Per" etter at hun ble ledsager til Roseklub-

95 frivillighetssentraler er igang over hele landet. Men ytterst få har tiltak for/med mennesker med psykisk utviklingshemming, viser Rapports" rundspørring.

ben. En enslig dame tar imot rastløse "Anne". Begge opplever hyggelig samvær, de baker sammen og prater sammen. Familien som passer "Ole" har selv barn på samme alder og ser på erfaringene som verdifulle både for store og små.

– Vi håper på positive ringvirkninger. At det å kjøre tur med naboen blir naturlig. Målet er at vi alle skal ta mer ansvar for hverandre, sier Elidotte, som nå arbeider med "prosjekt kirkefølge". Hun vet om fem personer med psykisk utviklingshemming som gjerne vil gå i kirken og kristne foreninger, hvis hun finner ledsagere som henter og eventuelt aksepterer å måtte gå før høymessen er over. I samarbeid med fritidskonsulenten i kommunen er Sentralen også opptatt av å finne feriefølge til henholdsvis Tromøya (4) og Lillehammer (5).

Oppgavene står i kø, bl.a. en stor gruppe elever med lærevansker (spesialskole) mangler primærkontakt. Frivillighetssentralen har nå satt i gang kurset "Kvifor bry seg?" for Røde Kors Pasientvenner, støttekontakter o.a.

– Vurderer dere å bruke gruppen selv til konkrete oppgaver?

– Det er vårt mål på litt sikt, svarer Elidotte Eikenes Hansen.

Vafler til glede i Vega

– 2-3 personer med psykisk utviklingshemming kommer nå på Onsdagskafeen, steker vafler og serverer pensjonistene o.a. De liker seg godt, det er her folk møtes. Vaffelstekerne er nå registrert som frivillige i Frivillighetssentralene her i Vega,

forteller lederen *Kirsten Kristoffersen*.

Tiltaket startet etter henvendelse fra kommunale støttekontakter som etterlyste "noe meningsfylt" for gruppen. Nå ønsker Sentralen et lite verksted i tilknytning til kafeen (som forøvrig er et Røde Kors-tiltak), til snekring og småjobber. Men det står på penger. Flere instanser er spurt: fylkeskommunen, kommunen, Røde Kors o.a., men ingen har penger til investering, bare til drift. -Det dreier seg om flere titusener, sier Kristoffersen.

– Hvis vi først setter i gang, må vi satse på flerbrukshus med atkomst for rullestolsbrukere o.a. Vega er en liten kommune.

Gjerstad satser på frivillige organisasjoner

– Vi strever med synliggjøringen og har som mål å bidra til bedre livskvalitet også for personer med psykisk utviklingshemming, sier leder i Frivillighetssentralen i Gjerstad, *Astrid Aasbø*.

Sentralen arrangerte møte med den lokale Lions-klubben og seniorene i 4H med tanke på denne gruppen. Nå har Lions-medlemmene ansvar for transport til ulike tiltak: turer og samlinger, kurs i gammeldans, kafebesøk etc. Seniorene i 4H besøker hjemmeboende og ensomme i egne boliger, dessuten inviterer dem hjem. En seriøs privatperson har satt i gang kursvirksomhet for støttekontakter og har også veiledning til 4H.

Det er ni personer med psykisk utviklingshemming i kommunen. Tiltakene er i starttasen.

Frivillighetssentralen opplever arbeidet "litt tungt", dels fordi gruppen er relativt svak, dels fordi arbeidsføre ressurspersoner er "slitne" etter endt arbeidsdag.

Drammen i startfasen

– Mennesker med psykisk utviklingshemming er en av våre målgrupper. Men foreløpig er vi i startfasen, sier *Grethe Haugberg* i Frivillighetssentralen i Drammen. Sentralen skal dekke hele byen, men som en start konsentrerer man seg om bydelen Åssiden, som har en aktiv kirke og et aktivt eldresenter. Her bor det også forholdsvis mange med psykisk utviklingshemming i egne boliger.

Et prøveprosjekt, som involverer flere samarbeidspartnere er avviklet og har fått ringvirkninger. Det dreier seg om matkurs for fem relativt høytfungerende, arrangert i Eldresentret med kokken på stedet som faglærer. Kursdeltakerne kom etter arbeidstid, laget mat, spiste og ryddet opp etter seg. Det var meget vellykket med mye moro, som Haugberg sier.

Planen for høsten er å starte egne kurs for gruppen i Friundervisningens regi, utlyst på vanlig måte i kurskatalogen.

– Har dere tenkt på at også denne gruppen kan brukes til oppgaver?

– Åssiden kirke bruker flere til tjenester i menigheten. Vi har dem også i tankene, men famler etter passende oppgaver, sier Grethe Haugberg.

Reformen og de gode hjelperne i Stange

I Hedmarkskommunen Stange har en ansvarsgruppe for mennesker med psykisk utviklingshemming slått til med følgende ambisiøse vedtak:

"Vi skal bli et mønsterbruk – best i samarbeid!
Skape: – et helhetlig miljø rundt bruker
– en organisasjon som øker den enkelte brukers livskvalitet
– en organisasjon som øker den enkelte medarbeiders livskvalitet".

- Å ha en visjon er å vite hvor en vil. Uten store drømmer og høye mål kommer en ikke noe sted. Jeg tror vi er på riktig vei og anbefaler veien ganske varmt faktisk, sa cand.ped.spec. Marit Strømstad på SOR-konferanse i Haugesund.

-Utflytting fra institusjon er den enkleste delen av Reformen. Men kommunal bolig er ingen garanti for det gode liv. Nissen flytter med på lasset, og nye nisser kommer til. Vi må vite hva vi gjør, sier cand.ped.spec. Marit Strømstad i ansvarsgruppen i Stange.

Om Stange-modellen blir et eventyr fra virkeligheten gjenstår å se. Men Strømstad tok utgangspunkt i eventyret - om "Askeladden og de gode hjelperne", hvordan Askeladden oppnådde det gode liv fordi hjelperne ytet sitt *av det de kunne.* Han hadde m.a.o. en klar *personalpolitikk.* At Askeladden levde lykkelig skyldtes god ledelse og riktige prinsipper for tverrfaglig samarbeid!

Har vi som skal samarbeide om Ansvarsreformen fattet Askeladdens prinsipp? Klarer vi å samarbeide, samordne og finne våre roller ? Askeladden hadde ett mål, og det samme har vi: det gode liv for mennesker med psykisk utviklingshemming.

– Vi er de gode hjelperne: i boligen, på aktivitetssentret, på arbeidsplassen, innen voksenopplæring, i kulturetaten og i nabolaget. Mennesker med psykisk utviklingsheming er helt og fullt avhengige av oss for å få det gode liv, understreket Strømstad. - Og da må vi vite hva vi driver med.

Stange kommune/livsarenaer

Hedmarkskommunen har 18.000 innbyggere og er vertskommune for sentralinstitusjonen Åkershagan. Det er stor arbeidsløshet (bl.a. på grunn av nedbygging av Åkershagan) og overrepresentasjon av mennesker med psykisk utviklingshemming. Ca. 100 personer trenger "tilrettelegging".

Personer med psykisk utviklingshemming utspiller sitt liv på ulike "livsarenaer" (i boligen, arbeidsplassen, fritiden osv.), beveger seg fra arena til arena gjennom dagen, uken og året. På alle arenaer er det behov for gode hjelpere.

Samordning/ansvarsgruppe/opplæringsplan

– Hjelperne må samordne sin innsats og opplæring: *hvem som skal lære bruker hva og når.* Strømstad trekker tykke grenser mellom ansvarsområdene: personalet i boligen har ansvar for opplæring i boligen, personalet på arbeidsplassen har ansvar for opplæring på arbeidsplassen osv. Det er dette folk er utdannet til, og det er den jobben de er ansatt i. Dette forhindrer ikke at vi utnytter hverandre på tvers av faggruppene.

I Stange er det vedtatt en instruks for ansvarsgruppen med formål å sikre helhetlig tilbud for den enkelte og sikrer brukeren medbestemmelse over eget liv. Det er utarbeidet detaljert opplæringsplan som kartlegger opplæringsbehov og funksjonsnivå, som fordeler oppgaver, koordinerer tilbud/tiltak, evaluerer m.m.m. Med i gruppen (for voksne) er bruker/pårørende, kontaktpersoner i bolig, arbeidsplass, aktivitetssenter, voksenopplæring m.fl., for barn pårørende, ulike faggrupper i skole, barnehage, helsesøstertjeneste etc. Gruppen har forpliktende møteplan, og kontaktpersonen i boligen har ansvar for innkalling/saksliste.

Særomsorg? Noen vil kanskje mene det, men det er helt nødvendig, framholdt hun.

Visjon og virkelighet

– Kongsdattera og kongeriket er slett ikke vønni for vår bruker i Stange. Men måla er der og vega er der - og vi er de gode hjelperne, sa Strømstad, som tror de er på rett spor. Mye arbeid kreves, mange møter og ikke minst mye forberedelse.

Prosessen krever at de som skal lede markerer seg som ledere og fanebærere. At gode hjelpere må være helt sikre både på seg selv, hverandre og sine oppgaver.

– Men vi sier ikke snipp, snapp, snute. Eventyret er ikke ute. Det har akkurat begynt, sa Marit Strømstad.

Betydelig seksuell utnytting!

Senk terskelen for mistanke om seksuelle overgrep! oppfordrer seksjonsoverlege *Roy Nystad* ved Habiliteringstjenesten ved Ullevål Sykehus. Det foregår betydelig

Fare for mørketall

Bare seks habiliteringsteam har ikke hatt henvendelser om seksuelle overgrep, opplyste overlegen etter en spørrerunde i habiliteringsteamene. Ifølge enqueten har teamene til nå fått på bordet: fem tilfeller der psykiske utviklingshemmede var overgriper overfor mindreårige, sju tilfeller med incest og seks tilfeller med seksuelle overgrep overfor psykisk utviklingshemmede (dels nærpersoner, dels ukjente).

Det er ikke nødvendigvis økt risiko for overgrep ved "utflytting"/intergrering. Men jo høyere funksjonsnivå, dessto større fare for overgrep.

En irsk undersøkelse over en treårsperiode blant 1500 personer med psykisk utviklingshemming viste 13 tilfeller av overgrep (7 menn, 6 kvinner). Alle overgriperne var familiemedlemmer eller omsorgspersoner.

I en kartlegging fra et ungdomsmottak i USA (-82), blant kvinner med psykisk utviklingshemming (11-

seksuell utnytting overfor mennesker med psykisk utviklingshemming: Over halvparten av landets 18 habiliteringsteam har hver opplevd 1-7 grove overgrepssaker.

Senk terskelen for mistanke om seksuelle overgrep! oppfordrer seksjonsoverlege Roy Nystad.

23 år), hadde 25% blitt utsatt for seksuelle overgrep. Også her var overgriperne familiemedlemmer eller omsorgspersoner.

– Vi har altfor høy terskel når det gjelder å *se* seksuelle overgrep og må bli flinkere til å ta temaet opp og snakke om det. Får vi igang en diskusjon om seksualitet, kommer tilfellene fram. Det viser all erfaring, sa overlegen, som presenterte tallene på SOR-konferanse i Haugesund.

Dilemmaet: Hva er overgrep? Hva er ikke overgrep?

– At psykisk utviklingshemmede har økt risiko for overgrep skyldes bl.a. mangelfull atferdsopplæring. De gjør et klossete forsøk på kontakt som lett kan mistolkes. De har ingen motforestillinger, men er fulle av tillit, beundrende og ettergivende overfor andre mennesker.

Han viste til "Kari", som hadde fått selvstendighetstrening, som kunne koke kaffe, ta bussen og klare seg

selv, men aldri hadde lært å sette grenser eller si nei. "Kari" er opptatt av sex. "Kari" klapper folk på låret og klemmer fremmede på bussen når hun får kontakt.

Da Kari en dag kom hjem blussende og glad og fortalte at hun hadde fått en kjæreste, ble det først forundring, deretter oppstyr. "Når? Hvem? Hva heter han?" Nei, Kari visste ikke, hun hadde møtt ham på bussen, de hadde gått av sammen, hatt samleie i et smug og gått fra hverandre. Voldtekt! slo personalet i boligen fast. På legevakten fant de sæd i undertøyet og utspørringen begynte. Kari ble mer og mer taus. En ting var sikkert: kjæreste skulle hun aldri ha mer...

Habiliteringstjenesten

Habiliteringstjenestens oppgaver blir å sette igang klienttiltak som går på "handikapbevissthet" (mål: selvfølelse/godt forhold til egen kropp) og ikke minst opplæring i sosialt akseptabel seksualatferd. Nærpersonene må lære seg å se. Blir folk med psykisk utviklingshemming utsatt for seksuelle overgrep, vil en også kunne iaktta atferdsendringer på grunn av dette.

Habiliteringstjenesten skal ikke drive etterforskning, men bør brukes som rådgivere ved utredninger/avhør/fortolkninger.

- Det er viktig å avmystifisere seksualiteten, påpekte Roy Nystad. - Den er der, og den må vi forholde oss til. Danskene begynner med opplæring i flørt; der må vi begynne med helt enkle og elementære sosiale ferdigheter, som kanskje til syvende og sist skaffer interesserte en partner.

NYTT FRA SOR ✿ NYTT FRA SOR ✿ NYTT FRA

For å skape et fremtidig driftsgrunnlag har SOR valgt å omorganisere. Dette betyr i første omgang at regnskapsførerens ansvar nå er overført til sekretæren (1.7.d.å.) og at tidsskriftet "Rapport" i sin nåværende form avvikles (15.8.d.å.). Et utvalg bestående av Orvar Thorsrud, Jarand I. Sødal, Gunnar Brekke og Thormod Mjaaseth har fullmakt til å utrede og vurdere grunnlaget for en eventuell videre utgivelse av et tidsskrift. Leserne vil inntil videre få "Rapport" i postkassen, nr.5 og 6 med stoff fra styrets medlemmer.

*

Representantskapsmøte -92 avholdes på Rica Olrud Hotel 23-25.september d.å. i forbindelse med Årskonferansen.

*

Gave til SOR

SOR har også i år mottatt kr. 10.000,- fra sygruppen "Spred Solskinn" i Bergen som støtte til SORs forskningsprosjekter.

Jens Skår:

"Seksualitet er lært atferd!"

Med uønsket atferd

"Vi synes de blir bedre", sier sexologer som lærer selvskadere og agressive blant psykisk utviklingshemmede å onanere.

– Det er det dummeste jeg har hørt, sier Jens Skår. - Det finnes ingen mirakelkur for uønsket atferd: Glutenfri kost, trampoline for autister, massasje med aromatiske oljer, – alt vel og bra, men det løser ingen problemer. De som oppnår resultater - og det er faktisk ikke mange, for de fleste er opptatt av lettvinte løsninger – er de som legger sten på sten.

Sex på hjernen

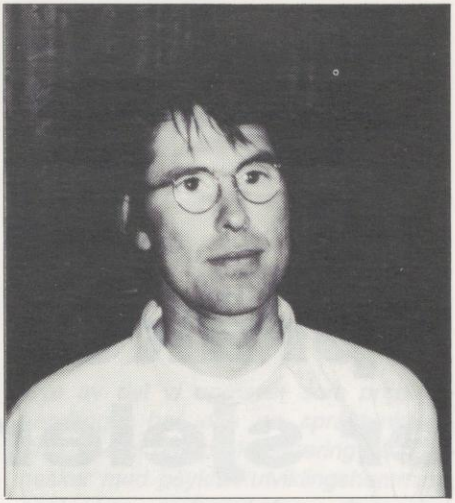
Han tar avstand fra forståsegpåeres utidige fokusering og tolkninger. Psykologer har sex på hjernen! 80% har det. Psykologene klarer seg nok, men hva med dem som behandles?

Psykologien selv har bidratt til en del myter: at seksualitet er en biologisk drift, at folks problemer skyldes uforløst seksualitet osv. Seksualitet er lært atferd, mener Jens Skår.

"Ikke gull alt som Skinner"

– Det er ikke nødvendigvis sammenheng mellom selvskading, selvstimulering og seksualitet. Og ikke all atferd som ser ut som seksualitet, er det. "Seksualiteten" oppfattes av voksne med en annen erfaringshis-

– Det er viktig med god atferd, men lært seksuell atferd er ikke viktigere enn annen atferd. Å lære psykisk utviklingshemmede om seksualitet er nesten for en kurositet å regne, forbeholdt de få. Det er langt viktigere å lære folk å gå på do elle se forskjell på rødt og grønt, hevdet psykolog *Jens Skår* på SOR-konferanse i Haugesund der temaet var "Det seksuelle språk i hverdagen".

Seksualitet er ingen "drift", men lært atferd, mener psykolog Jens Skår.

torie enn psykisk utviklingshemmede. Ikke all atferd hos barn som minner om seksualitet er det heller. Det er en besnærende tanke, men vis varsomhet i tolkninger, er hans råd.

Han viser til en finsk undersøkelse om seksuell atferd hos 60 institusjonsbeboere med psykisk utviklingshemming, som er forholdsvis klar: beboerne hadde ingen seksuell erfaring og viste liten interesse for seksualitet. "Man kan ikke savne noe man ikke vet hva er ", som han sier.

Sosiale ferdigheter/magert nettverk

– Det vi ofte støter på hos psykisk utviklingshemmede er mangel på sosiale ferdigheter, sier han og minner om at det er viktigere å gi personer *motstand* mot utnytting, ikke minst med tanke på risiko for graviditet og seksuelt overførbare sykdommer.

Uhensiktmessig seksuell atferd: blotting, offentlig masturbering, promiskuitet, pedofili, seksuell vold m.m. skyldes i mange tilfeller manglende sosiale ferdigheter.

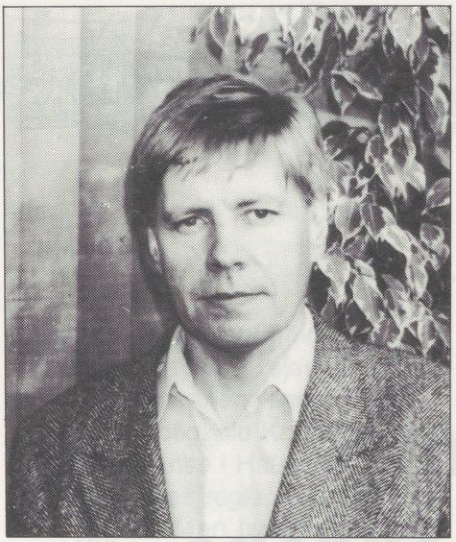
- Det sosiale nettverket er for magert nå, slår psykologen fast. - Stort sett er det Husmorlaget/støttekontaktene som er satt til å ordne opp i uønsket atferd som erfarne fagpersoner i HVPU tidligere tok seg av.

Språket er sjelens speil

Bruk energi på språkopplæring på mennesker med psykisk utviklingshemming! Språket er sjelens speil. Gjennom språk øver vi innflytelse, påvirker egen livssituasjon, skaper selvstendighet og utvikler sosiale ferdigheter, sa sjefspsykolog, dr.psychol. *Willy-Tore Mørch* på SOR-konferanse i Haugesund.

Noen er stumme, men *forstår.* Noen kan svare på spørsmål, men tar i lten grad ordet selv. Mange har redusert språkfunksjon med stor fare for å tolkes galt. Mye av det vi opplever som problemhandlinger har ofte en språkfunksjon. Det er verdt å bruke energi på språkopplæring på mennesker med psykisk utviklingshemming.

Verbal atferd, framholder psykologen, som mener tegnspråk/Bliss er "en invalidiserende måte å lære språk på". Først og sist må vi prøve talespråket, som det er en opprettholdende kultur for.

Mye av det vi opplever som problemhandlinger har ofte en språkfunksjon. Bruk energi på språkopplæring på mennesker med psykisk utviklingshemming, oppfordrer sjefspsykolog, dr.psychol. Willy-Tore Mørch.

Språk - en kneikk å komme over

Hva er karakteristisk for en person som ikke kan noe særlig, ikke snakker noe særlig og har utviklet en del problemhandlinger som følge av dette? Han representerer et sosialt problem, omgivelsene er litt på vakt og samhandlingen blir lett negativ.

Mennesker med psykisk utviklingshemming kan forstå relativt kompliserte språklige budskaper. Men er det tolkningen av kroppspråket de forstår, av gester og geberder som følger beskjeden?

Lett er det ikke å drive språkopplæring for denne gruppen. Det blir mye styring av nærpersonene og litt for mye ordre som er uhensiktmessig for selv å få kontroll.

En ny læringshistorie

– Vi må introdusere en ny læringshistorie. Vi må lære at samhandling er positivt. Alle nærpersoner omkring psykisk utviklingshemmede må få veiledning og bli enige om strategien, understreket Willy-Tore Mørch.

Språk alene er ikke tilstrekkelig til å styre en atferd, men må ledsages av praktisk samhandling. Da er det viktig at alle faggrupper bruker samme språk.

Rettssikkerhets-problemer i boligene

– De største skjær i sjøen i rettssikkerhetssammenheng er i dagliglivet i boligene, mener *Petter Kramås*, byråsjef i Sosialdepartementet og medlem av Røkke-utvalget.

Røkke-utvalgets innstilling er etterhvert blitt kjent. Den gjelder etiske retningslinjer som knytter seg til rettssikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming: frihetsberøvelse, kontroll, hjelpeverge, støttekontakt, organisering av tjenester, ansvarsforhold m.m.m. Om definisjoner og etiske retningslinjer er slått fast, er ennå ikke alle biter på plass. Å sikre at mennesker med psykisk utviklingshemming får det de har krav på i alle livets sammenhenger er en svær og omfattende oppgave, der klare regler alene ikke er nok, der "personlig omdømme" og reell bestemmelsesrett også er en del av spillet. Klarheten må komme etter hvert.

Kjøreregler for dagliglivet

– De største skjær i sjøen i rettssikkerhetssammenheng ligger i dagliglivet i egen bolig, slo Kramås fast på SOR-konferanse i Haugesund i mai. - Det kan lages regler for den enkeltes trygghet. Men hvor langt skal vi gå i å hjelpe? Hvor går grensen for omsorgsovertakelse - eller enda verre: for omsorgssvikt?

Sentralt i høringsuttalelsene i forbindelse med innstillingen er etterlysing av kjøreregler for dagliglivet i egen bolig, om seksualitet og samliv, om lovhjemmel for bruk av tvang, om hjelpeverge m.m.

Hjelpevergen har en viktig funksjon i forbindelse med gjennomføring av Reformen, men foreløpig er det detaljuenighet om oppgavene. Det samme gjelder fylkeslegens ansvar. Det arbeides også med avhørsprosedyrer når personer med psykisk utviklingshemming har begått straffbare handlinger eller er utsatt for straffbare handlinger . Ett er sikkert: dette er påtalemyndighetenes oppgave! Politiet må få kompetanse på mennesker med psykisk utviklingshemming. Ikke under noen omstendighet må habiliteringsteam/kommuneansatte få rollen som etterforsker.

Egen bolig/lovregulert bolig

– Vi sitter for tiden og lager forslag til oppfølging av Røkke-utvalgets innstilling, samtidig som Stortinget har vedtatt en lov om sosialtjenester, som vil tre i kraft i løpet av året.

Departementet har fått hjemmel til å lage forskrifter om hva som skal regnes for "lovregulert bolig" (boliger med heldøgnstjeneste) og "egen bolig". Grensen mellom begrepene er sentral. I lovregulerte boliger er det adgang til å føre tilsyn og begrenset bruk av tvang.

– Hvordan vi skal sette grenser er problemet. Faren er å lage en ny mini-institusjon. Men enkelte har større behov for rammer enn andre, slo byråsjefen fast, som har store betenkeligheter med NFPUs krav om ingen tvangshjemmel overhodet.

"FRA REFORMIDEOLOGI TIL

ONSDAG 23. SEPTEMBER

Kl. 12.00-13.50 Ankomst og lunsj.

Kl. 13.50 Åpning.

Kl. 14.00-15.00 **HVA FORSTÅR VI MED BEGREPET NORMALITET? - SUNT ELLER USUNT.**

Foredragsholder: *Programsekretær* **Erling Lægreid,** *NRK.*

Kl. 15.00-15.25 Kaffe.

Kl. 15.25-16.45 **LIVSKVALITET - ET BEGREP FOR FESTTALER, ELLER?**
- Et spennende begrep som utfordrer ansatte både personlig og organisatorisk.
- Nye perspektiver på valg av mål og opplæringsområder.
- Fremgangsmåter for konkretisering / bevisstgjøring.

Foredragsholder: *Høgskolelærer / vernepleier* **Leif Bollingmo,** *Trondheim Helsefaghøgskole.*

Kl. 17.00-18.15 **ANSVARSREFORMEN - FRA IDEOLOGI TIL VIRKELIGHET.**

Foredragsholder: *Forskningsleder* **Johans Tvelt Sandvin,** *Nordlandsforskning.*

Kl. 20.00 Middag.

TORSDAG 24. SEPTEMBER

Kl. 09.00-09.45 **FRA HELHETSVURDERING I INSTITUSJON TIL HELHETSTILBUD I LOKALMILJØET.**
- Nye modeller ved organisering av de kommunale tjenester.
- Konsekvenser for tjenesteyting.
- Funksjonshemmede i førskole og skolealder.

Foredragsholder: *Planlegger* **Bjarne Grov,** *Trondheim Kommune.*

Kl. 10.00-10.45 **PROSJEKT "OPPFØLGINGSTJENESTE".**
Et departementalt forsøksprosjekt som har til formål å finne fram til modeller som vil fange opp all ungdom mellom 16 og 19 år uten skoleplass/arbeid.
- Funksjonshemmedes plass i dette prosjektet?
- Nytt prosjekt "Overgang skole - arbeid for unge funksjonshemmede"

Foredragsholder: *Prosjektleder* **Peder Stokke,** *KUF-Dep.*

Kl. 11.00-12.30 **FRIVILLIG TJENESTEYTING I SAMFUNNET.**
- Et supplement til det kommunale tilbud?
- Et velferdsgode for tjenesteyter?
- Samarbeidslinje mellom kommunal virksomhet og frivillig innsats.

Foredragsholder: *Rådmann* **Øystein S. Rasmussen,** *Odda Kommune.*

Kl. 12.30-14.30 Lunsj.

PRAKTISK VIRKELIGHET"

Kl. 14.30-16.00 **HVA LEGGER VI I OMSORGSBEGREPET - MENNESKESYN OG ETISKE TANKER RUNDT BISTAND OG OPPLÆRING?**
- Hvordan vil dette utvikle seg i et hardere samfunn?

Foredragsholder: *Psykolog* **Erik Jullumstrø,** *Trondheim.*

Kl. 16.00-16.30 Kaffe.

Kl. 16.30-18.00 **VEILEDNING OG KOMPETANSEOPPBYGGING - HVEM HAR ANSVARET?**
- Kommunale tjenesteytere.
- Frivillige tjenesteytere.

Foredragsholder: *Rektor* **Jon Ekeland,** *Trondheim Helsefaghøgskole.*

Kl. 19.30 Middag.

FREDAG 25. SEPTEMBER

Kl. 09.00-09.45 **DET SOSIALE NETTVERK - MODELLER OG MULIGHETER.**
- Omsorgsrådet: Sikring av brukers medbestemmelse og rettssikkerhet.
- Mobilisering av selvhjelps ressurser hos brukerne.
- Nettverksdannelse - Clearing House modeller.
- Konsekvenser for det kommunale tjenesteapparat av sosial nettverksmodeller i reformprosessen.

Foredragsholder: *Pedagog* **Luke Moynahan,** *Norges Kommunal- og Sosialhøgskole.*

Kl. 10.00-10.45 **DEPARTEMENTETS SYNSPUNKTER PÅ GJENNOMFØRINGEN AV ANSVARSREFORMEN.**
- Hva er det som gjør at det går så bra i enkelte kommuner og mindre bra i andre!
  Hvorfor er det slik?
- Hva bør vektlegges videre?

Foredragsholder: *Prosjektleder* **Ingvald Bastesen,** *Sosialavd. II, Sos.Dep.*

Kl. 11.00-12.30 **ERFARINGER MED REFORMPROSESSEN - VIDERE UTFORDRINGER!**

Panelaktører:
Innledning ved konferanseleder
Ingvald Bastesen
Erik Jullumstrø
Øystein Rasmussen
Luke Moynahan

Det inviteres til forberedte innlegg fra salen.

Påmelding/opplysninger til Berg-Hansen Reisebureau, Kristiansand S, tlf. 042 - 20 555, telefax 042 - 20 887, snarest mulig.

Vi forbeholder oss rett til event. endringer i programmet.

Personalets rettssikkerhet

Det er viktig for personalet å være bevisst på hvor de jobber. Det opereres nå med begrepene privat bolig og lovregulert boform. I en vanlig bolig gjelder vanlige husleieforhold, i en lovregulert bolig er det sykehjemsforskriftene som regulerer hverdagen. En lovregulert boform er *ikke* i tråd med Reformen, og langt fra den vanligste, men gir tross alt en viss mulighet for at fylkeslegen/fylkesmannen griper inn hvis rettssikkerheten blir satt i fare.

Hverdagsliv

– "Populære" medikamenter selges dyrt på gata i Trondheim, sa Broch. – Hvem har ansvaret for oppbevaring av disse i en bolig og hindrer at uvedkommende kan få adgang til dem? Bare i en regulert boform er det forskrifter om dette.

Tvang utøves til stadighet. Hverdagen er full av tvilssituasjoner om hva som er tvang og hva som er behandling. Beboeren vil f.eks. ikke være med i gym.salen, han vil ikke bade

Vi snakker om mennesker med psykisk utviklingshemming og rettssikkerhet. Hva med personalets rettssikkerhet? Ikke minst i forbindelse med uregelmessigheter med økonomi, tvang, medikamenter m.m. vil mistanken fort kunne reises. I lovregulerte boliger er det forskrifter, i vanlige boliger er man relativt rettsløs, slo jurist/kontorsjef *Per Holger Broch* fast på SOR-konferanse i Haugesund.

eller pusse tenner osv. Tvang er ulovlig i private boliger, i lovregulerte boformer finnes forskrifter om nødrett/nødverge.

En behandlingskontrakt er ikke lett å lage. Juristen hadde betraktninger om vergemål, integritet, klager m.m. Tilsynsutvalgets oppgaver er kraftig redusert, nå bare med myndighet til å føre tilsyn i lovregulerte boliger.

– Men dagens problemer er morgendagens selvfølgeligheter, slo Per Holger Broch fast. – La oss håpe at mennesker med psykisk utviklingshemming kan bli vant til å stille krav til oss og bli den bevisste borger som andre er i ferd med å bli. Vi er alle konsumenter av offentlige tjenester, ikke lenger takknemlige mottakere. La oss håpe at psykisk utviklingshemmede kan ivareta sine rettigheter. Men det avhenger bl.a. av vår tro og tillit.

NFPU-betraktninger om Reformen:

"Underveis" – men nok av skjær i sjøen

– Reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming har gitt oss en vei å gå framover. Men mange forhold kan hindre oss i å komme videre: penger, prioriteringer, at teknikk erstatter mennesker osv. Det er opp til politikerne - og den enkelte - om intensjonen skal oppfylles, slo forbundsleder NFPU *Sølvi Knudsen* fast i sine statusbetraktninger på SOR-konferanse i Haugesund.

Med rullegardinen halvveis nede

Den økonomiske debatten er forstummet. NFPU har en sterk følelse av at såvel politisk ledelse i Sosialdepartementet som stortingspolitikerne er i ferd med å glemme at de har satt igang en Reform. Kommunene får mindre overføringer enn vedtatt. Kommuner bruker pengene til andre formål. Det er kaos i forhold til kunnskap om psykisk utviklingshemming og ikke lett å drive holdningsskapende arbeid med dagens økonomi.

Kommunale tjenesteytere må få kurs i å "tenke normalt", foreslo forbundslederen. Reformen er et grunn-

– Reformen har gitt oss en vei å gå. Men det er nok av skjær i sjøen, framholder forbundsleder NFPU Sølvi Knudsen.

lag, kommunalt engasjement vel og bra, men dette er langt fra nok. Når det gjelder mennesker med psykisk utviklingshemming er det som om folk trekker rullegardinen halvveis ned.

For mange Firkløverboliger

– Om det ikke *automatisk* blir kvalitet på tjenester i egen bolig, må vi ha tillit til tjenesteyterne. Kvalitet på tjenester kan heller ikke sikres gjennom lovreguleringer. Bostandarden er det viktigste, mener forbundslederen.

NFPU støtter valgfrihet når det gjelder bosted. At uheldige avgjørelser finner sted, med "kjøp og salg av de svakeste" er sterkt å beklage.

Det er altfor mange Firkløverboliger på ett begrenset område, med turnulister og "halve" personer i stilling. Økonomisk argumentasjon er effektivt, men NFPU er skeptisk til lovregulerte boliger, kritisk til at disse blir brukt for å stramme inn på tjenesteyting og frykter svekking av bostandarden. Denne organisasjonen vil lett få samme negative effekt som vi måtte leve med i HVPU.

NFPU er skeptisk til ukritisk bruk av tekniske hjelpemidler. De kan aldri erstatte mennesker. Tenk individuelt og vurder hjelpemidlene bevisst! er hennes råd.

Få kommuner har videreutviklet eksisterende hjemmetjenester, men bygget opp egne "instanser" for denne type tjenesteyting. I endel kommuner har de heller ikke forstått verdien med eget hjem også for sterkt hjelpetrengende. Litt for ofte ser vi at middagslaging f. eks. blir flyttet ut av leiligheten og inn i allrommet.

Organisatorisk integrering

NFPU er skeptisk til egne kulturorganisasjoner for mennesker med psykisk utviklingshemming. Det er viktig å holde fast at Norge Idrettsforbund har ansvar for idrett, at Norges Sang- og Musikkråd har ansvar for musikk osv. Organisatorisk integrering er et helt nødvendig virkemiddel for sosial/kulturell integrering, mener NFPU.

"Institusjonsliv i velferdsstaten"

Institusjonsomsorgen er under avvikling, og sosiologen *Jan Tøssebro* har skrevet nekrolog, basert på data fra samtlige HVPU-institusjoner i Møre- og Romsdal, Sør- og Nord-Trøndelag. Det dreier seg om en gruppe usedvanlige mennesker (Christie), som er den hyggelige betegnelsen på personer med tildels store avvik og vanligvis utsatt for negativ stempling. Hensikten er å rette oppmerksomheten mot det en ønsker å forandre.

Hvordan var levekårene under HVPU? Forfatteren har betraktninger om velferd, om institusjonen som levested i de veldedige organisasjonenes æra og i fylkeskommunenes æra. Et oppbevaringssted, mener kritikerne. Utstøtt av det gode selskap.

Er det rimelig å gi institusjonsvesenet skylda for uakseptable levekår? Kan det hende at institusjonene er syndebukk snarere enn skurk? "Skylda" kan også plasseres i det samfunnet som omgir institusjonene. Kvaliteten var avhengig av økonomiske ressurser, bestemt av politiske myndigheter.

"Etter oss kommer primærkommunen", som Tøssebro sier. Nå gjelder det å rette oppmerksomheten mot det vi ønsker å forandre. "Ikke helle gammel vin i nye flasker". På et vis er vi midt oppe i ett av velstandssamfunnets paradokser: Samfunnet er blitt så rikt at vi er bedre istand til å "gjøre noe" for mennesker med psykisk utviklingshemming, å tilby brukbare erstatninger for dem som ikke klarer løpet. På den annen side medfører jakten på velstand at vi blir dårligere istand til å "gjøre noe sammen med " dem. Reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming kan ha mange funksjoner, men som snuoperasjon har den fått mye oppmerksomhet og tildels negativ omtale. Dette har også sine positive sider, mener Jan Tøssebro. Det er tviltsomt om en hadde fått tilsvarende økte bevilgninger uten denne kritikken og oppmerksomheten. Eller for å si det på en annen måte "Dersom det ikke går politikk i saken, går det møll i den".

Jan Tøssebro
"INSTITUSJONSLIV I VELFERDSSTATEN"
Levekår under HVPU
Ad Notam Gyldendal

"Åpne dører"

Med Kirkerådets/IKO-forlagets "Åpne dører" kan Kirken komme på banen som medaktør i reformarbeidet for mennesker med psykisk utviklingshemming. Heftet understreker vilje til å bryte ned grenser og stå sammen med psykisk utviklingshemmede i medmenneskelig solidaritet. Kirken er åpen for alle; folk i menigheten må arbeide med sine holdninger og ta initiativ.

Det er ingen "flokk" som kommer, men enkeltmennesker som trenger et sted å være, men ulike interesser og forutsetninger.

Hvor mye forstår de av det kristne budskapet? Troen handler ikke om hvor mye vi forstår; den blir til i den enkeltes møte med Jesus Kristus, heter det. Mennesker med psykisk utvikling kan ha en rikt nyansert gudsopplevelse. Også de som er aller sterkest funksjonshemmet.

Heftet har betraktninger om dåpsopplæring og konfirmasjon for alle, om å støtte foreldre og pårørende, om å finne meningsfylte oppgaver for den enkelte i menighetslivet.

Kirken kan bli en viktig støttespiller i kampen om offentlig nedskjæringer som rammer de mest utsatte. Et slikt sosialetisk engasjement er naturlig fordi Kirkens menneskesyn understreker at alle mennesker er like verdifulle. Mer åpne kirkedører for mennesker med utviklingshemming kan bli et viktig bidrag til at også alle andre føler seg bedre tilrette i kirken.

Kari Gåsvatn:
"ÅPNE DØRER"
Kirken og mennesker med psykisk utviklingshemming
IKO-Forlaget A/S

"HIV, Aids og sexualitet"

Som i samfunnet ellers diskuteres HIV og aids også blant utviklingshemmede, deres pårørende og personalet omkring dem. Den svenske Sosialstyrelsen presenterer ikke bare "HIV och aids - en lättläst skrift om hur du skyddar dig mot smitta", men også informasjonsheftet "HIV, aids och sexualitet", beregnet på personale i gruppeboliger, dagsentra, skoler, fritidsvirksomhet, pårørende m.fl. Sammen kan heftene brukes i f. eks. studiesirkler.

Heftet har betraktninger om seksualitet før og nå, holdninger til seksualitet hos personer med utviklingshemming, men først og sist om hvordan informasjon om HIV og aids kan gis med varsomhet og respekt og tilpasset utviklingsnivået.

De fleste personer med moderat utviklingshemming har stort behov for å *vite*, heter det, medmindre de skal bli ofre for mytedannelser og skremmselspropaganda. Unge med lett utviklingshemming har ofte mange seksuelle kontakter og kortvarige forhold, en viktig gruppe å nå fram til med riktig informasjon!

Owe Røren:
"HIV, AIDS OCH SEXUALITET"
Att informera personer med begåvningsnedsättning
Socialstyrelsen
LTs førlag i distribusjon, ordretlf.0755-325 40

Kitte Arvidson/Owe Røren:
"HIV OCH AIDS"
En lättläst skrift om hur du skyddar dig mot smitta
Socialstyrelsen
Distribusjonscentralen, 106 30 Stockholm.

Scancool A/S
Fjordgt. 46/48
7010 Trondheim

Jahre Motor Rogaland A/S
4060 Kleppe
Tlf.: 04-42 13 11

Strømsø Apotek
Tollbugt. 2
3044 DRAMMEN

Fagerlund Handel
2880 NORD TORPA

Åkra Sementstøperi A/S
4270 ÅKREHAMN

TRANØY KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
9375 Vangsvik

HAMAX
Part of the Møller Group
P.b. 1540
1670 KRÅKERØY
P.b. 553
1501 MOSS

Bremnes Fryseri A/S
5430 BREMNES

GJENSIDIGE Vestoppland
P.b. 120, 2801 GJØVIK

Per Wefall Transportservice
Vinjesgt. 15
3900 PORSGRUNN

Kvadrat
Kun for alle
Gl. Stokkavei 1, 4300 SANDNES

Televerket Telekatalog MKF
P.b. 6701 St. Olavs pl.
0130 OSLO

Gamvik Kommune
Sosialkontoret
9970 MEHAMN

Arthur Hurum & Co. A/S
Østensjøvn. 27
0601 OSLO 6

Norges Handelshøyskole
Helleveien 30, 5035 Bergen - Sandviken

Nordlys
P.b. 656
9001 TROMSØ

ØKSNES KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
8430 Myre

LIC NORDENTA
Avd. for Dentalartikler

Leksvik Kommune
7120 LEKSVIK

A/S Bergen og Nordhordaland Rutelag
– Når noe skal transporteres –

Norweld Holding
P.b. 114
1361 BILLINGSTADSLETTA

IBM

Senja Rutebil A/S
P.b. 34
9375 VANGSVIK

Belbuan Planteskole
Brødsetvn. 5
7045 TRONDHEIM

Falken Trafikk
Østre Aker vei 61
0582 OSLO 5

A/S Geoteam
Hoffsjef Løvenskiolds vei 31c
0382 OSLO 3

Reg. rev. Kjell Schrøder
Tollbugt. 8
6002 ÅLESUND

Halden Kommune
Sosialkontoret
1750 HALDEN

AKSJESELSKAPET
SMISTÅL
TH. SMITH-CHRISTENSEN
P.b. 305 Skøyen, 0212 OSLO

Martin Nordby A/S
Søren Bulls vei 27
1051 OSLO

Lørenskog Energiverk
P.b. 413
1473 SKÅRER

Moen & Feste
Landskapsarkitekter MNLA
2823 BIRISTRAND

UNI STOREBRAND
P.b. 1380 Vika, 0114 OSLO 1
Tlf.: 02-31 10 20

Brødr. Melby Transport A/S
1933 LIERFOSS

Trondheim Kommune
avd. for Oppvekst
Holtermannsvei 1,
7005 TRONDHEIM

Gullsmed Magnus Aase
Strandkaien 6
5013 BERGEN

Kjelstad Bakeri A/S
2850 LENA

Isola A/S
3945 EIDANGER

Sula Kommune
P.b. 280
6030 LANGEVÅG

Optikere
SJØHAUG
og SANDE
Tlf. 07/53 28 30
Ths. Angellsgt. 22
7000 Trondheim

Moss Kommune
Helse- og sosialetaten
1500 MOSS

Brødr. Berentsen A/S
Hansmoen
3400 HØNEFOSS

HOTELL MUNCH
Munchsgt. 5, 0130 Oslo 1, tlf. 02-42 42 75

NOR-TRONIC A.S
TILPASSING FOR FUNKSJONSHEMMEDE
LAKSELV

Bryggen Tobakk A/S
Bredsgården 1
5003 BERGEN

Mosvik Kommune
Helse- og sosialetaten
7690 MOSVIK

Høyang Polaris a.s
4300 SANDNES

Saras Kro og Storkiosk
2754 VESTRE GRAN

Øylo Gjestgiveri
2970 ØYLO
Tlf.: 063-68 024

Johs. Rasmussen
4460 MOI - Tlf.: 04-46 13 00
NORDAN VINDUER

PORSANGER KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
9700 Lakselv

Orkedalens Apotek
P.b. 16
7301 ORKANGER

Vimpelfabrikken A/S
Postboks 95
1441 DRØBAK

Kristiansand Kommune
Helse- og sosialavdelingen
4600 KRISTIANSAND

Elverum Dental
P.b. 302
2400 ELVERUM

HJELPEMIDLER FOR BEVEGELSESHEMMEDE SALG/SERVICE
Søndre Tollbugt. 9, 9000 TROMSØ
Tlf.: (083) 85 410 - Telefax: (083) 85 347
tromsprodukt a/s

Falk & Halvorsen A/S
Rådhusgt. 22
3015 DRAMMEN

VEGA KOMMUNE
8980 Vega

Sandnes Uldvarefabrikk A/S
4301 SANDNES
Tlf.: 04-67 50 77

DELTA
Delta Electronics a.s
Postboks 88
3195 Borre
Tlf. 033 - 82 290
Fax 033 - 82 298

ASKØY KOMMUNE
Helse- og sosialetaten
5300 Kleppestø

HARSTAD KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
9400 Harstad

Thomson & Willet A/S
Vinjesgt. 2, 3002 DRAMMEN
Tlf.: 03-83 09 00

Deres FM-butikk i Ytre Vinje
Bratlands Forretning
Tlf. 71 260

Hans Hansen Slipp og Verksted
8845 SELØY
Tlf.: 086-59 244

MSO
Music Service Oslo A/S
P.b. 4353 Torshov, 0402 OSLO

dbs
DIAMANT BOART STRATABIT AS
Strandgt.111, 4300 Sandnes
Tlf. 04 - 66 75 30

Lamo-Kollektivet
P.b. 143
9350 SJØVEGAN

Microcomponent Autronica A/S
P.b. 752 Holtan
3196 HORTEN

Eiendomsutvikling A/S
ønsker lykke til med arbeidet for psykisk utviklingshemmede

Porsanger Helsetun
9700 Lakselv
Tlf. 084 - 61 444

VESTVÅGØY KOMMUNE

Tanntekniker
Toril Engemoen
3501 HØNEFOSS, Tlf.: 067-22 070

NOTODDEN KOMMUNE
3671 NOTODDEN

Egon F. Steiner A/S
P.b. 1214
3701 Skien

H.P. Hansens Transport A/S
Brattøra
7010 TRONDHEIM

ABB EB Terminaler AS
Caspersens vei
4950 RISØR
Tlf. 041 . 51 144

Tele Vadsø Teleområde
P.b. 0264 - 9801 VADSØ

Rådg. ingeniører, Bygg - VVS - Elektro
FORTIFIKASJON AS
P.b. 4363 Torshov, 0402 Oslo 4
Tlf. 02 - 37 61 85, Fax 02 - 35 10 42

Sula Kommune
Helse- og sosialetaten
6030 LANGEVÅG

Etne Sparebank
5590 Etne

L/L Firda Kraft
6860 Sandane
Tlf.: 057-66 055

Vingreiser

Sentrum Manufaktur
P.b. 33
9801 VADSØ

Plankontoret A/S
P.b. 269
9301 Finnsnes

Haugesund Meierier
Karmsundgt. 51
5501 Haugesund

Braatens Sko A/S
Langgt. 2b
4300 SANDNES

ABB Nera Satgom Marine
P.b. 91
1361 BILLINGSTAD

Jægtvolden
FJORDHOTEL
7670 SAKSHAUG – TLF. 077 - 53 900
TELEFAX 077 - 53 866

Movie PEISFORUM A/S
Tlf./Fax: 02-65 40 88
Ole Deviks vei 18, 0666 OSLO

Bærum Kommune
1300 Sandvika

Møller-Gruppen A/S
Frysjavn. 31
0883 Oslo 8

PAN HOTELL ÅMLI
4850 ÅMLI

HOLTÅLEN KOMMUNE
Tiltak for psykisk utviklingshemmede
7480 Ålen

Tenvik A/S
Postboks 845 Sentrum, 0104 OSLO 1
Tlf.: 02-33 04 40

Karin Bjørge
Bjørnemyrvegen
2750 GRAN

A/S Metode Renhold
Vanavn. 34, 1500 MOSS
Tlf. 09-26 71 11

Troms regnskap
Postboks 272, 9001 TROMSØ

Steinkjær Kommune
7700 STEINKJÆR

Forenede Forsikring	**Illustrert Vitenskap** Tlf.: 02-38 28 10 Sagvn. 7, 0131 OSLO
Oki Systems P.b. 16 2020 SKEDSMOKORSET	**Halsa Kommune** **Helse- og sosialetaten** 6683 VÅGLAND
Sika Norge A/S Industrivn. 22 1481 HAGAN	NORSKE LIV P.b. 2454 Solli, 0201 OSLO 2
Troms Kraftforsyning 9005 TROMSØ	**KRONE** KAFFE FRA KØFF Midtunhaugen 6, 5051 NESTTUN Tlf. 05 - 10 22 00
Aktietrykkeriet i Trondheim Sorgenfrivn. 18 7031 TRONDHEIM	**Levanger Kommune** 7600 LEVANGER
Sør-Trøndelag Kraftselskap P.b. 3755 7002 TRONDHEIM	**Ålesund Kommune** **Helse- og sosialetaten** 6025 ÅLESUND
Weba J. Berentsvei 41 5031 LAKSEVÅG	**Bangdalsruta** 7820 SPILLUM
Børge Undheim A/S 4342 UNDHEIM	**Habo Halden Boligbyggelag** Åsgårdsgt. 16, 1750 HALDEN
Gol Kommune **Helse- og sosialetaten** 3550 GOL	Lier kommune 3400 LIER
Stiklestad Planteskole 7650 VERDAL	**Tannlege Ove Eriksson** Kirkegt. 52 2600 LILLEHAMMER

Gartner
Sigmund Grønhaug
5110 FREKHAUG

Chef Kjøttvarer a/s
Tvetenveien 154, 0671 Oslo 6
Telefon (02) 27 50 60 – Telefax (02) 27 78 56

Arthur Hurum & Co. A/S
Østensjøvn. 27
0601 OSLO 6

Blomsterstua
P.b. 22 Stovner
0913 OSLO

Årdal S-lag
P.b. 130
5870 ØVRE ÅRDAL

Norsk Iskrem Ba.
P.b. 3710
7002 TRONDHEIM

Magdelene Blomster
P.b. 64
9601 HAMMERFEST

Hjelpemiddelsentralen
Seminarbk. 7
9008 TROMSØ

Nodest Vei
Nodest Vei A/S
P.b. 506
Brakerøya
3002 DRAMMEN

Galvano-Stans A/S
P.b. 143
8201 FAUSKE

SMV
REG. VAREMERKE
SUNNHORDALAND MEKANISKE VERKSTED
5593 Skånevik

HONDA
HASCO MOTOR
3002 Drammen. Tlf.: 03-83 30 85

A/S Nordlandsbanken
P.b. 1213 Vika
0110 OSLO

Grønvold Eiendom
Storgt. 81, 2600 LILLEHAMMER
Tlf.: 062-58 555

sparebanken
NOR
Storgt. 21
2670 OTTA

Einar Øgrey A/S
P.b. 136
4551 FARSUND

Torgersen & Co. A/S
P.b. 130
2013 SKJETTEN

Vi tilbyr alt i regnskap
Regnskapstjeneste A/S
Olav Trygvasonsgt. 3, 7011 TRONDHEIM
Tlf.: 07-52 56 90

ELVERUM KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
2400 Elverum

Lieds Verktøy A/S
P.b. 8040 Spjelkavik
6022 ÅLESUND

Fotograf
Olas A. Ellingsen
Madlavn. 242, HAFRSFJORD
Tlf.: 04-55 911

Johan Strange Transport A/S
P.b. 20
3174 REVETAL

Møller-gruppen
Volkswagen - Audi - Seat - Skoda
Chrysler - Industri - Eiendom - Finans

Dr. techn. Olav Olsen a.s
Rådgivende ing. byggtek.
1324 LYSAKER

VÅGSØY KOMMUNE
6700 MÅLØY

Skipsregnskap A/S
6090 FOSNAVÅG

G. Dahl Kjøttforretning
Råklivn. 12
1700 SARPSBORG

Øystre Slidre Kommune
2940 HEGGENES

Nor Cargo
P.b. 233
6701 MÅLØY

MANDAL KOMMUNE
Helse- og sosialetaten
Postb. 63 - 4501 Mandal

FOKUS *Bank*
7005 TRONDHEIM

Dr. Henry Karl Swensen
3534 SOKNA

Bygningslageret
P.b. 240
1742 KLAVESTADHAUGEN

GILDE
Nordmøre og Romsdal Slakteri A/L
Molde - tlf. 53 144

Cubus
Altavn. 282
9500 ALTA

Helgeroa Spekevarer A/S
3265 Helgeroa
Tlf. 034-88 046

Elektro Team
1625 TOMTER
Tlf.: 09-92 25 53

GARTNERHALLEN
Friskt fra naturen
A.L. Gartnerhallen - Region Midt-Norge

Rana Kommune
Helse- og sosialetaten
8600 MO I RANA

HSD Hardanger Sunnhordlandske Dampskipsselskap
P.b. 2005, Nordnes, 5024 Bergen
Tlf. 05 - 23 87 00

Gullsmed Magnus Aase
Strandkaien 6
5013 BERGEN

Statsautorisert revisor
Alf Burås
v/D.S. Stortingsgt. 30, 0160 OSLO

SKOringen
Leknes Skotøymagasin a.s
8370 Leknes
Sko - Damevesker - Gummifottøy - Håndkufferter

Hurum Apotek
Vestre Strandveien 15
3482 TOFTE

RACINE A/S
P.b. 1080, Hillesvåg
4004 STAVANGER

AUTORISERT MASKINENTREPRENØR
Norvald Jørgensen
MASKINSTASJON
Tlf. 089 - 47 109 9372 Gibostad

HORN's MATSENTER Kontrollsluktert
Tlf. 088 - 80 804 – 8374 Fygle

Arne Arnesen A/S
DAGLIGVAREFORRETNING - EGET PØLSEMAKERI
FINNSNES

8480 ANDENES
Andreassen Servicesenter

Finnsnes Apotek
FINNSNES

BERG & CO A/S SVOLVÆR
Tlf. 088 - 71 255

O.A.OVESEN AS
INGENIØR- OG ENTREPRENØRFORRETNING 9310 SØRREISA
Tlf. 089 - 63 200

Sjøveien Apotek
9350 SJØVEGAN

B. Elde
Dagligvarer
Gibostad

Arvid Nergård A/S
GIBOSTAD

P.b. 129
8340 Stamsund
Tlf. 088/89 300
Fax 088/89 726
Stamsund Lofoten Hotell

Ballstad Radioservice A/S
8373 Ballstad - Tlf. (088) 88 175 - Fax (088) 88 561
Avd. Leknes - 8370 Leknes - Tlf. (088) 81 240

Steinsvik Materiallager Melbu
8490 MELBU
Tlf.: 088-57 211

Velkommen til
SJØVEGAN HOTELL
Tlf. 089 - 71 204 – 9350 Sjøvegan

Gjøvikli Rør og Stålinstallasjon
Amalie Jensens vei 6, 3190 HORTEN
Tlf.: 033-44 801. Mobiltlf.: 030-81 665

Thor Gustumhaugen A/S
2638 FÅBERG

Hydro Olje A/S
P.b. 190
1324 LYSAKER

Tistedal Delikatesse
1790 TISTEDAL

Janas Røkeri
P.b. 1624 Kjelvene
4004 STAVANGER

Miljøkommunen!
SPYDEBERG
1820 SPYDEBERG

Sør-Odal Kommune
Helse- og sosialetaten
2100 SKARNES

ALTA KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
9500 Alta

INTERSERVICE A/S
Serviceorganisasjonen for husholdningsapparater
BOSCH SIEMENS
P.b. 174 Alnabru, 0614 OSLO

Kviteseid Betong
3850 KVITESEID
Tlf.: 036-53 425

Nesodden Vask og Renseri
1450 NESODDEN

Heas Sone Kongsvinger
P.b. 1220
2201 KONGSVINGER

G. Sigvartsens Stenhuggeri A/S
3400 LIER

Miljøindustri a.s
Et Aker selskap
Munkedamsveien 45
P.b. 1386 Vika
0114 Oslo
Tlf. 02 - 83 84 24

Eilag Divisjon Teknikk A/S
P.b. 18
5051 NESTTUN

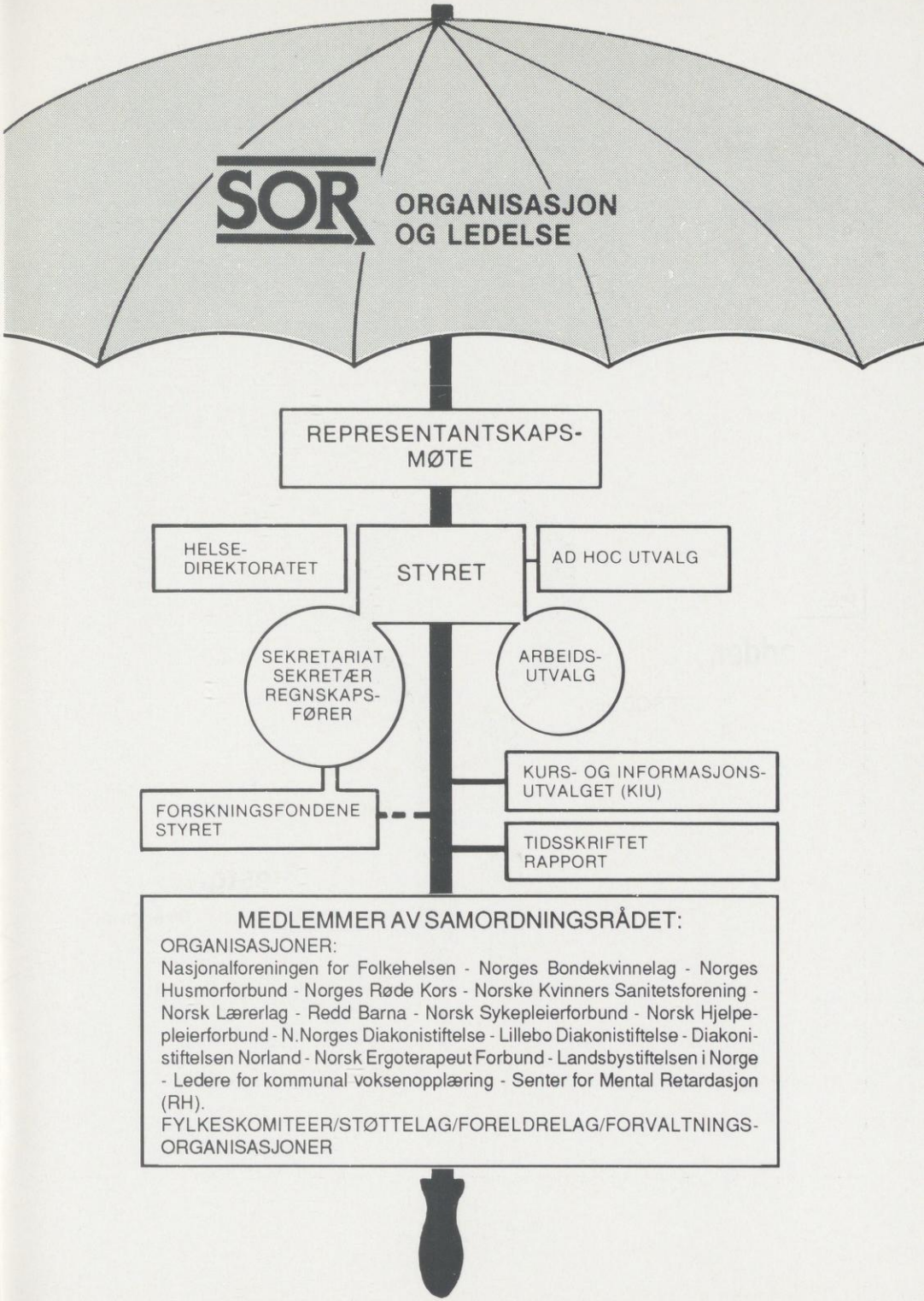
Rana Gjestgiveri
Velkommen som vår gjest når De er på Mo
8600 MO I RANA. Tlf.: 087-52 211

RICA HOTELLENE
Rica Artic Hotel Kirkenes
Tlf.: 085-92 929

Gjerpen og Solum Sparebank
3701 SKIEN
Tlf.: 03-52 35 00

A/S Skan Kontroll
Lybekergt. 2
0184 OSLO

Solør Brannkasse
2260 KIRKENÆR

SOR
ORGANISASJON
OG LEDELSE
REPRESENTANTSKAPS-
MØTE
HELSE-
DIREKTORATET
STYRET
AD HOC UTVALG
SEKRETARIAT
SEKRETÆR
REGNSKAPS-
FØRER
ARBEIDS-
UTVALG
KURS- OG INFORMASJONS-
UTVALGET (KIU)
FORSKNINGSFONDENE
STYRET
TIDSSKRIFTET
RAPPORT
MEDLEMMER AV SAMORDNINGSRÅDET:
ORGANISASJONER:
Nasjonalforeningen for Folkehelsen - Norges Bondekvinnelag - Norges Husmorforbund - Norges Røde Kors - Norske Kvinners Sanitetsforening - Norsk Lærerlag - Redd Barna - Norsk Sykepleierforbund - Norsk Hjelpepleierforbund - N.Norges Diakonistiftelse - Lillebo Diakonistiftelse - Diakonistiftelsen Norland - Norsk Ergoterapeut Forbund - Landsbystiftelsen i Norge - Ledere for kommunal voksenopplæring - Senter for Mental Retardasjon (RH).
FYLKESKOMITEER/STØTTELAG/FORELDRELAG/FORVALTNINGS-ORGANISASJONER

Utgiver:
SAMORDNINGSRÅDET –
Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for mennesker med psykisk utviklingshemming.

Returadresse:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 ÅL

Holmestrand Handelstrykkeri A/S